

Анатолій Приходько

ORCID: 0000-0001--5051-8711

УДК 811.112.2'42:342.228

DOI: 10.31558/1815-3070.2024.47.8

КОНЦЕПТОСИСТЕМА НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ ДИСКУРСИВНОГО ЖАНРУ «ДЕРЖАВНИЙ ГІМН»

Статтю присвячено вивченню концептосистеми, що є інгерентно властивою текстам дискурсивного жанру «німецькомовний державний гімн». Німецькомовний державний гімн постає в уявленні його клієнтів як урочиста пісня про батьківщину у вигляді віршованого тексту програмного характеру. Будучи логічно пов'язаним з вихованням глибоких патріотичних почуттів до рідної країни, він є сугестивним актом психологічного впливу на клієнтів дискурсу. Доведено, що концептосистема текстів гімну складається з ментальних одиниць різного ієрархічного статусу. На вершині системи знаходиться метахтон НУМНЕ, нижче – дві ментальні сфери, яким підпорядковані сім ментальних доменів. Завершують систему концепти-автохтони, експліцитно охоплені мовними знаками, які власне і є ментальними одиницями, що містять усталені національні цінності.

Ключові слова: державний гімн, концептосистема, концептивний домен, концептивна сфера, автохтонний концепт, апелятивність, контемпоральність.

1. Вступ. Державний гімн (далі – ДГ), будучи найдавнішим твором культового походження, різновидом релігійної та героїчної лірики (Риженських 2023; Kolyada 2018), є феноменом білатерального порядку, в якому в ідеалі зливаються в єдине ціле музика і текст (Мурьянов 2003; Rottgeri 2023). Акт виконання ДГ під час різних офіційних заходів (оркестрово-хорове, сольне, ансамблеве) дає підстави розглядати його як дискурсивний акт з глибоким сугестивним підґрунтям, кожен із складників якого може вивчатися окремо – в музико-, літературо- і в мовознавстві.

Увага цієї розвідки спрямована на мовознавчий ракурс текстів ДГ, що його можна схарактеризувати за цілою низкою ознак: образність, риторичність, ліричність, віршованість, ритуальність, офіційність, тематична заданість тощо (Ковалів 2007; Риженських 2023; Martin 2008). Будучи віршованим літературно-художнім текстом малого формату, ДГ сприймається цільовою аудиторією не лише як один із символів держави, але й як невід'ємний складник її суспільно-політичного життя.

З генологічного погляду ДГ постає як своєрідний дискурсивний жанр гібридного характеру, який, виникнувши на перетині релігійного та героїчного дискурсів Античності та Середньовіччя (Silaghi-Dumitrescu 2023), виявляється сьогодні розчиненим відразу в декількох дискурсивних формаціях – художній, політичній, ритуальній, релігійній, патріотичній.

Як і будь-який «мовленнєвий продукт, занурений у життя», дискурсивний жанр «гімн» екзистенційно залежить від *homo loquens* у двох своїх втіленнях – фігури агента (суб'єкт мовлення, адресант, ліричний герой) і фігури клієнта (об'єкт мовлення, адресат, споживач). При цьому характерною їх рисою є відомість авторства на тлі анонімності агента дискурсу, з одного боку, та

знеособленість його клієнта, – з іншого. На рівні ж глибинної репрезентації обидві фігури віддзеркалюють демонстративну неприхованість свого колективного образу – держава в першому випадку і народ у другому.

Об'єктом вивчення цієї розвідки є текстовий простір німецькомовних державних гімнів (далі – НДГ). Предметна область дослідження окреслюється рамками когнітивно-комунікативної парадигми лінгвістики з акцентом на лінгвокультурних параметрах текстів НДГ, зокрема на їх концептосистемі. Принциповим тут є дискурсоцентричний підхід, що постулює розгляд концептосистеми у патерні «концепт у дискурсі» (Крашевська 2020; Приходько 2013: 204; Семьонова 2020). Мета роботи полягає у з'ясуванні концептуальних особливостей текстового простору німецькомовного державного гімну.

Матеріалом дослідження слугували тексти НДГ: Німеччини 1) «*Das Lied der Deutschen*» 1922–1945 і 2) 1952–1991 рр. на слова Августа Г. фон Фалерслебена, де третя строфа ДГ 1991 із офіційного ДГ 1922 р.); 3) «*Ich hab mich ergeben*» 1945 – 1952 рр. на слова Ганса Фердінанда Масмана (т.зв. студентський гімн /СтудГ/), 4) НДР «*Auferstanden aus Ruinen*» 1949–1990 на слова Йоханеса Бехера; 5) ДГ Австрії «*Land der Berge, Land am Strome*» 1947 р. на слова Паули фон Прерадович; 6) ДГ Австро-Угорської імперії «*Gott erhalte Franz, den Kaiser*» на слова Лоренца Леопольда Хашки з версіями 1797, 1828 і 1854 рр.; 7) ДГ королівства Бельгія «*Das Lied von Brabant*» 1860 р. на слова Луї Женевалія і Шарля Рож'є); 8) ДГ Швейцарської Конфедерації «*Schweizerpsalm*» 1981 р. на слова Л. Відмера; 9) ДГ князівства Ліхтенштейн «*Oben am jungen Rhein*» 1963 р. на слова Якоба Йозефа Яуха; 10) ДГ Великого Герцогства Люксембург «*Ons Heemecht*» 1895 р. на слова Мішеля Ленца.

Наукова новизна цієї розвідки полягає в тому, що в ній уперше визначено місце і роль дискурсивного жанру «державний гімн» у соціокультурному просторі німецькомовних країн, змодельовано його концептосистему, у якій виділено та описано ментальні одиниці різного ієрархічного та ціннісного статусу з наголосом на шляхах і способах їх мовної об'єктивації. Прикладна цінність роботи зумовлюється можливістю використання отриманих результатів у лекційних курсах з мовознавства, лексикології, стилістики, а теоретична – її внеском у розвиток лінгвoseміотики, -дискурсології, -когнітології, -культурології тощо.

Виходячи з відомого постулату про те, що гімн – це «текст, концепт якого посідає одну з найвищих позицій у текстовій ієрархії групи, маючи статус фетиша» (Слышкин 2000: 107), зауважимо, що його концептивна організація зумовлюється й специфічними жанрово-дискурсивними ознаками (урочиста пісня на вірші програмного характеру, поєднання рис епосу і лірики, офіційний ритуал виконання, засіб масової агітації), єдністю свого ідеографічного субстрату, успадкованого від релігійної та героїчної тематики минулого (вдячність Богові та прагнення до його заступництва, любов до рідного краю, боротьба за свободу й незалежність країни тощо), а також наявністю деякої

провідної ідеї (опора на актуальну для держави соціофілософську доктрину, одержимість патріотичною настановою, вірність мейнстріму тощо).

Концептивна карта текстів НДГ корелює з їх політичною значущістю, що проявляється, як вважають суспільствознавці, через «текстове насильство»: здатність правлячих кіл транслювати на підлеглих узгоджений масив групових цінностей, інтерпретацій минулого, образів майбутнього, що досягається не лише через застосування суто адміністративних технологій (законодавче закріплення за текстом загальнообов'язкового статусу), але й завдяки естетичному впливу на свідомість членів спільноти (мелодика й експресія вірша, творення емоційного малюнку за підтримки музичному супроводу) (Хорошилов 2021: 212).

З урахуванням сказаного та постулатів лінгвокультурології зауважимо, що концептивне наповнення текстового простору НДГ відбувається на основі трьох усталених ознак – поняття, образу та цінності (Загнітко 2010; Донец 2014). Остання набуває особливої духовної значущості, бо у ДГ не може бути нічого такого, що не становить собою загальнонаціональної цінності. На відміну від інших дискурсивних жанрів малого формату текстова конфігурація концептів НДГ будується не довільно, а за чітко витриманим ієрархічним принципом стабільності та незмінності (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Концептосистема текстів німецькомовних державних гімнів

<i>Метахтон</i>	<i>Концептивні домени</i>		<i>А в т о х т о н и</i>
ДЕРЖАВНИЙ ГІМН	АПЕЛЯТИВНІСТЬ	БОЖЕСТВЕННЕ	GOTT
		СИМВОЛЬНЕ	KÖNIG, FÜRST, KAISER; MENSCH, VOLK, BÜRGER, TÖCHTER / SÖHNE, JUGEND, FROMME SEELE
		РІДНЕ	HEIMAT/VATERLAND, DEUTSCHLAND, BELGIEN, LUXEMBURG, LIECHTENSTEIN, ÖSTERREICH, ERDE, LAND, MUTTER, LIEBE, TREUE, HEILIGTUM
		ЗАГРОЗЛИВЕ	JOCH, LEID, FEIND, UNGLÜCK
	КОНТЕМПОРАЛІВНІСТЬ	СЛАВЕТНЕ МИНУЛЕ	KNECHTSCHAFT, SCHÖNE, FREIHEIT, DEUTSCHLAND, RUINEN, NOT, RUHM
		ГАРНЕ ТЕПЕРІШНЄ	LIEBE, LEBEN, WIESEN, FELSEN, REBE, HEIM, GOTT, RHEIN, HEIMAT, VOLK, BERGE, STROM, DOM
ЩАСЛИВЕ МАЙБУТНЄ		GLÜCK, TRAUM, HOFFNUNG, SONNE, NEUES LEBEN, FRIEDEN, ARBEIT, MUT, RECHT, EINIGKEIT, WEISHEIT, KLUGHEIT, KUNST, WISSENSCHAFT	

На вершині системи знаходиться *метахтон* HYMNE / ГІМН, нижче розташовуються *ментальні / концептивні домени*, що відбивають деяку ідеографічно окреслену ідею високого рівня абстракції в межах заданої концептосистеми. Ментальний домен – це своєрідне вмістище тематичних

угруповань концептів низхідного рівня абстракції – автохтонів. *Автохтони* становлять собою відносно закрий список «рідних» для текстів НДГ концептів, вписаних у чітку тематико-ідеографічну систему, яка будується за алгоритмом передбачуваності та прогнозованості. Під тиском жанру, домінантної ідеї та прагматичної настанови автохтони актуалізуються як концепти, закономірно притаманні текстам аналізованого жанру.

2. Основна частина. Як показує лінгвокультурологічний аналіз, концептивні домени, будучи своєрідним вмістищем тематичних угруповань концептів, у текстах НДГ виявляються прив'язаними до двох ментальних сфер – сфери апелювання (концепти апелювання) і сфери часу (концепти контемпоральності).

2.1. Сфера концептивного АПЕЛЮВАННЯ – це сфера побутування, та актуалізації ментальних одиниць певної тематико-ідеографічної спрямованості в межах концептосистеми, до яких прямо (учасник комунікації) чи непрямо (неучасник комунікації) звертається агент дискурсу. До цієї сфери уналежнюються: БОЖЕСТВЕННЕ, СИМВОЛЬНЕ, РІДНЕ, ЗАГРОЗЛИВЕ, в яких неначе горошини у стручку розміщуються відповідні автохтони.

Концепти трьох перших доменів є телеономними ментальними одиницями – найвищі духовні цінності, що втілюють для людини той моральний ідеал, заради якого варто жити і не жаль умерти (Приходько 2013: 53). Вони можуть сприйматися як домени найвищої (БОЖЕСТВЕННЕ) та домени високої (СИМВОЛЬНЕ, РІДНЕ) інстанцій. ЗАГРОЗЛИВЕ – домен без інстанції, але так чи інакше до нього також апелює ліричний герой. Він може це робити як в експліцитний, так і в імпліцитний способи, адже відсутність знака не означає відсутність концепту. Авжеж відомо, що не тільки мовні знаки об'єктивують концепт, але й концепт може об'єктивувати мовні знаки.

2.1.1. Експліцитне апелювання до **БОЖЕСТВЕННОГО** відбувається майже в кожному НДГ як акт високої інтенційної наснаги з метою знайти захист, знайти кару для ворогів чи бути помилуваним. Найчастіше апелювання стосується концепту *GOTT*, вихід на поверхню текстів ДГ якого може спиратися на різноманітні метонімічні номінації (*Hoherhabener, Herrlicher, Unergründlicher, Liebender, Menschenfreundlicher, Ewiger, Waltender, Rettender, Hort und Wehr*) або у формі займенника 2-ї особи однини (знахідн. відмінок), опосередкованої дієсловом (*seh' ich dich; find' ich dich; such' ich dich* /Швейцарія/).

Імпліцитне втілення ідеї божественного за повної відсутності будь-яких його семіотичних реалізацій зовсім не перешкоджає відчуттю всеприсутності Бога. Пор.: *O Du dort droben, dessen Hand | Den Völkern gibt Geleit* /Ліхтенштейн/. Зрозуміло, що «пустий» знак – це теж мова, а точніше – один із створюваних нею мовленнєвих ефектів. За відсутності прямих номінацій божественного в текстах НГ Австрії, ФРН і НДР його невидима духовна присутність очевидна.

2.1.2. Апелювання клієнтів дискурсу до концептів **домени СИМВОЛЬНЕ** уможлиблюється через їх звернення до символів різновеликого статусу – монарха і людини. Апелювання до символу – це апелювання насамперед до монархічної особи. Німецька лінгвокультура уналежнює до символічних ментефактів концепти *KÖNIG* (Бельгія), *FÜRST* (Ліхтенштейн), *KAISER* (Австро-

Угорщина). Для монархічних країн Європи ці валоративи є по суті п'ятим символом держави (поряд з конституцією, прапором, гербом і гімном). Одвічна цінність цього символу осмислюється когнітивною лінгвістикою в термінах лінгвокультурного типажування (Стуліна 2010).

Лінгвокультурні типажі KÖNIG, FÜRST і KAISER постають в уявленні клієнтів дискурсу як непорушний стовп нації, гарант державності, запорука законів і справедливості, носій і хранитель культурних традицій і звичаїв, аристократ. Апелювання до них у текстах НДГ здійснюється опосередковано через БОЖЕСТВЕННЕ як до 3-ї ос. Пор.: *Hoch leb' der FÜRST vom Land* /Ліхтенштейн/; *Gesetz und König und die Freiheit hoch!* /Бельгія/, *Gott erhalte Franz den KAISER, Unsern guten KAISER Franz!* /Австро-Угорщина, версія до 1854 р./, *Gott erhalte, Gott beschütze Unsern KAISER, unser Land!* /версія після 1854 р./ . Якщо в домені БОЖЕСТВЕННЕ апелювання відбувається в режимі прихованого діалогу, то в СИМВОЛЬНОМУ – в режимі монологу, де символ включається в дискурс як особа, що не є учасником комунікації, а є її об'єктом. Забезпечуючи спадкоємність традицій, культури, порядку, звичаїв, домен СИМВОЛЬНЕ виступає надійним містком між минулим і майбутнім.

На цьому тлі вимальовується й другий шар апелювання до СИМВОЛЬНОГО, основу якого утворює концепт MENSCH / Людина. При цьому не можна не помітити, що усталені суспільно-політичні відносини «людина – держава – батьківщина» не є принциповими для текстів НДГ. Вони особливо не зацікавлюються на тому, хто у кого на службі: людина у держави, чи держава у людини. Ось і виходить, що НДГ міцно тримає свого головного адресата – людину – десь на задньому плані всього героїко-патріотичного перформансу, хоча певна роль їй все ж таки відводиться. Концепт MENSCH виявляється хоч і ріденько, але все ж таки представленим окремими своїми репрезентантами типу VOLK, BÜRGER, SÖHNE, JUGEND, FROMME SEELE). Пор.: ... *Sein VOLK sich glücklich sagen kann* /Люксембург/; *Was der BÜRGER Fleiß geschaffen | Schütze treu des Kaisers Kraft* /Австрія/; *Heimat großer TÖCHTER und SÖHNE, | VOLK, begnadet für das Schöne* /НДР/; *Deutsche JUGEND, bestes Streben | Unsres VOLKS in dir vereint* /НДР/.

Насправді ж концепт MENSCH репрезентує головного клієнта всього апелятивного пафосу текстів НДГ, адже він є адресатом, споживачем, зрештою бенефіціаром відповідної художньо-ліричної інформації з неприхованим сугестивним підґрунтям. Попри той факт, що MENSCH є тим, заради кого власне й твориться гімн, тексти НДГ все ж таки не апелюють до особистості. Вони апелюють до знеособленого колективного клієнта дискурсу за утилітарною схемою «Якщо..., то...». Адресована людині «якщо»-частина умови – це делегування клієнтові дискурсу обов'язку взяти на себе KAMPF, SCHWERT, BLUT, SCHWUR, TREUE та ін. Друга, тобто «то»-частина умови є обіцянкою агента дискурсу всіляких благ «людині маленькій» (EINHEIT, RECHT, FREIHEIT, BRUDERLIEBE, GLÜCK, SCHÖNHEIT і навіть WEIN тощо). Тож апелятив MENSCH не оспівується і не героїзується в НДГ, він є переважно імпліцитним клієнтом масового поживання.

2.1.3. Апелювання ліричного героя до БОЖЕСТВЕННОГО та СИМВОЛЬНОГО системно пов'язане з його апелюванням до концептів *домену*

РІДНЕ. Пор.: *Gott im hehren Vaterland, | Gott, den Herrn, im hehren Vaterland /Швейцарія/*. Набуваючи завжди експліцитного вигляду, апелювання до РІДНОГО здійснюється в кожному без винятку тексті НДГ і прагматично спрямоване на його оспівування. Насамперед, це батьківщина, яка номінується в німецькій лінгвокультурі двоєю: з наголосом або на батьківському (Vaterland), або на материнському (Heimat) началах з обмаллю поняттєвих, асоціативних і ціннісних диференційних ознак між ними. Двоєдиний патронімічний апелятив HEIMAT/VATERLAND з'являється у текстах НДГ зазвичай у супроводі усталених епітетів (*liebes Heimatland, teures / heiliges / hehres Vaterland, teure Mutter, teures Gut, Heimaterde, herrliches Hermannsland*). Кожна із цих частин сама по собі вже є концептом, хоча й по-різному експлікованим: прикметником (LIEBE, HEILIGTUM, ENRFURCHT, HERRLICHKEIT, TREUE) або традиційним для автохтонів іменником (MUTTER, ERDE, LAND). Композитна презентація двох телеономних концептів як єдиного цілого в їх феліцітарному злитті, безсумнівно, має своїм наслідком вагомий сугестивний ефект.

З не меншим валоративним пафосом патронімічні апелятиви заявляють про себе й через назву країни: DEUTSCHLAND (*Und die Sonne schön wie nie | Über Deutschland scheint /НДР/*), LIECHTENSTEIN (*Oben am jungen Rhein | Lehnet sich Liechtenstein*), LUXEMBURG (*Behüt das Luxemburger Land*), BELGIEN (*O liebes Land, o Belgiens Erde, | O Belgien, o teure Mutter*). Цікавим є рефрен у ДГ Австрії, в якому концептуальний патронім у кожному рефрені забезпечується новим епітетом (*vielgerühmtes ÖSTERREICH; vielgeprüftes Österreich; vielgeliebtes Österreich*), де у вигляді двоєдиного концептуального цілого (партиципи + іменник) знову і знову з'являється образ чогось рідного-найріднішого.

Дифузний концепт HEIMAT/VATERLAND постає у царині домену РІДНЕ одночасно і як валоратив високої проби (*Land voll Lieb' und Leben, | mein deutsches Vaterland! /СтудГ 1922 р./; Dies liebe Heimatland, | Das teure Vaterland /Ліхтенштейн/; Die Heimat, die als teures Gut | In unseren Herzen ruht /Люксембург/*), і як телеоном найвищого ґатунку (*Deutschland, Deutschland über alles, | Über alles in der Welt /НДГ 1922 р./*) – той священний ідеал, заради якого варто не лише жити, принести себе в жертву (*Dort ist das Land, für dessen Ehr | Kein Opfer uns zu schwer /Люксембург/*) та й не шкода умерти (*Lass Kraft mich erwerben | in Herz und in Hand, | zu leben und zu sterben | fürs heil'ge Vaterland! /СтудГ 1949/*).

Три концептивні домени – БОЖЕСТВЕННЕ, СИМВОЛЬНЕ, РІДНЕ – та їх автохтонні низхідні репрезентанти з'являються у художній тканині текстів НДГ у спосіб, що його називають ешелонізацією. Він відбиває чергування концептів у певній послідовності: перший ешелон (БОЖЕСТВЕННЕ: GOTT) – другий (СИМВОЛЬНЕ: KÖNIG, FÜRST, KAISER), третій ешелон (СИМВОЛІЧНЕ: MENSCH) – четвертий (HEIMAT/VATERLAND) – п'ятий (останній) ешелон «зводить» усі ціннісні алохтони разом у тій чи іншій констеляції. Пор.: *O BELGIEN, o teure MUTTER, dir gehören | Unsere Herzen, unsere Arme! | Dir gehört unser BLUT, VATERLAND! | Alle schwören wir dir: Du wirst LEBEN! Groß und schön wirst du immer leben | Und der*

Wahlspruch deiner | Unverbrüchlichen EINHEIT wird heißen: | Für KÖNIG, RECHT und FREIHEIT!

2.1.4. Окремою ланкою серед концептивних доменів стоїть **ЗАГРОЗЛИВЕ**. Як ментальна величина текстового простору НДГ він є, власне кажучи, не стільки апелятивом, скільки посиланнями на щось небезпечне, руйнівне, страшне, чого слід боятися і від чого треба берегтися. Ідея загрозового реалізується через автохтони з негативним знаком оцінки – антиконцепти (Приходько 2012). Антиконцепти в текстах НДГ набувають певної специфіки, оскільки цураються свого охоплення знаком, але є віртуально, умовно, ментально відомими всім агентам і клієнтам дискурсу.

На цьому тлі додамо, що у своєму експліцитному вигляді (анти)концепти домену ЗАГРОЗЛИВЕ рідко матеріалізується в текстах ДГ (пор. *fremdes JOCH, LEID* /Люксембург/, *des Volkes FEIND* /НДР/), зате незримо присутні повсюди там, де йдеться про краще майбутнє. Логіка тут доволі проста: якщо країна потребує кращої долі, то її справи не є зовсім задовільні, а якщо вони не задовільні, то десь затаївся ворог. Пор.: *Frei und gläubig sieh uns schreiten | Arbeitsfroh und hoffnungsreich* /Австрія/ (а зараз не вільні, не радіють праці, не сповнені надії?); *Hoch lebe Liechtenstein, | Blühend am jungen Rhein, | Glücklich und treu* /Ліхтенштейн/ (а зараз не щасливий, не гарний?); *Du wirst leben! | Groß und schön wirst du immer leben* /Бельгія/ (а зараз живеш не так?); *Glück und Friede sei beschieden | Deutschland, unserm Vaterland* /НДР/ (а зараз щастя й миру немає?).

Попри те, що антиконцепти залишаються переважно «в тіні» текстів НДГ, які не дуже охоче виводять їх на сцену, вони все ж виявляються ментально значущими, бо якщо країні нічого не загрожує, було б даремно бажати їй процвітання, закликати до її захисту, давати клятву вірності тощо. Тож на антиконцепти так чи інакше вимушена спиратися концептосистема НДГ. Для цього вона виробила й такий спосіб їх об'єктивації, як натяк – прямий (*Deutschland, Deutschland über alles, | Und im UNGLÜCK nun erst recht* /4-а строфа, додана після 1919/; *Brich der BOSHEIT Macht, | enthülle Jeden SCHELM...!* /Австро-Угорщ. 1797) або опосередкований іншими концептами (FAHNE, SIEG, RUHM, SCHWERT, KAMPF).

Отже, ментальна площина апелятивних доменів БОЖЕСТВЕННЕ, РІДНЕ, СИМВОЛЬНЕ, ЗАГРОЗЛИВЕ є середовищем побутування автохтонних концептів (універсальних, регулятивних, телеономних, валоративних), які є характерними саме для дискурсивного жанру «ДГ». Вони можуть сприйматися як домени найвищої (БОЖЕСТВЕННЕ) та домени високої (СИМВОЛЬНЕ, РІДНЕ) інстанцій. ЗАГРОЗЛИВЕ – домен без інстанції, але у той чи інший спосіб до нього також апелює агент. Він може це робити як в експліцитний, так і в імпліцитний способи.

2.2. Іншою іманентно притаманною величною системною організацією концептів у текстах НДГ є **сфера ментальної КОНТЕМПОРАЛЬНОСТІ**. Зауважимо, що контемпоральність – це сумісність / співіснування / взаємодія чогось з чимось у часі. Поняття запозичено з соціології, де використовується стосовно феномену «суспільство», особливо такого, яке у нинішньому своєму існуванні ніяк не можна назвати «сучасним» (Метлев 2009: 198). В екстраполяції ж цього поняття на

дискурс йдеться про тексти, темпоральний субстрат яких, відштовхуючись від парадигми сучасності, може корелювати як з минулим, так і з майбутнім.

Концептивні репрезентанти контемпоральності являють собою високоабстрактні, універсальні, нерегулятивні ментальні утворення, звернені до життєвого світу людини через феномен «час». У цій царині розгортається триада ментальних доменів СЛАВЕТНЕ МИНУЛЕ — ГАРНЕ ТЕПЕРІШНЄ — ЩАСЛИВЕ МАЙБУТНЄ, послідовність яких корелює з усталеною віссю часу, стріла якої спрямована від минулого через теперішнє до майбутнього (Бондаренко 2012). Зазначеній триаді ієрархічно підпорядковуються автохтони – концепти низового рівня, які можуть «кочувати» від одного домену до іншого.

2.2.1. Домен СЛАВЕТНЕ МИНУЛЕ не можна назвати таким, що регулярно актуалізується у всіх текстах НДГ. Натомість тут маємо справу або з уривчастими даними про минуле (*Du Land, reich an Ruhme, / wo Luther erstand /СтудГ*), або з його слідами. Зокрема, таким слідом виявляється концепт SCHÖNE, який, згідно гімну Бельгії, трансформувався в минулому із концепту FREIHEIT. Пор.: *So blühe froh in voller SCHÖNE, / Zu der die Freiheit dich erzog /Бельгія/*. Чіткими слідами минулого вирізняється й гімн НДР, в кому знаходимо суцільне звеличування DEUTSCHLAND у контексті минулого – катастрофічного (*Auferstanden aus RUINEN*), жахливого (*Dass nie eine MUTTER mehr / Ihren SOHN beweint*) і нужденного (*Alte NOT gilt es zu zwingen*).

У подібному ракурсі концептуального бачення плину історії для гімну НДР минуле не є славетним. За зрозумілих причин таким воно постає і в ментальному світі громадян ФРН і Австрії, гімни яких цураються минулого, теж не вбачаючи в ньому нічого славетного. Тож і гімни благополучних німецькомовних держав (Швейцарія, Ліхтенштейн, Люксембург), хоч і могли б сказати про нього немало чого славетного, вважають доцільним помовчувати. В обох випадках антиконцепт FEIND не стає ментальною одиницею жодного тексту НДГ (за винятком натяку в ДГ Австрії: *Heiß umFENDET, wild umstritten / Liegst dem Erdteil du inmitten*). Минуле може бути і жахливим, і героїчним, але *a priori* воно є славетним хоча б тому, що його уроки мають стати запорукою гарного теперішнього і щасливого майбутнього.

2.2.2. Тож, цураючись концептуального оспівування СЛАВЕТНОГО МИНУЛОГО загалом, тексти окремих НДГ не горять бажанням оспівувати й **ГАРНЕ ТЕПЕРІШНЄ**. Йдеться про гімни ФРН, НДР, Швейцарії, Бельгії. Натомість воно постає тут як LAND – країна слави (*Du Land, reich an Ruhme*), сповнена любові й життя (*Land voll LIEB' und LEBEN*), свободи й набожності (*du Land der Frei'n und Frommen*). У старому гімні Німеччини воно оспівувалося в тонах універсальних цінностей, пропущених через національне сито, де вони представлялися майже як сакральні валоративи: DEUTSCHE FRAUEN, DEUTSCHE TREUE, DEUTSCHER WEIN, DEUTSCHER SANG.

Особливу пристрасть до ГАРНОГО ТЕПЕРІШНЬОГО проявляють тексти НДГ країн Бенелюкса. Вони прославляють милі серцю ландшафти (*Wo die ALZETTE durch die WIESEN zieht, / Durch die FELSEN die Sauer bricht, / Die REBE längs der Mosel blüht, / Der Himmel WEIN verspricht /Люксембург/*; обожнюють домашній затишок і

рідну домівку (*Sein Volk sich GLÜCKlich sagen kann, | Und es sind keine leeren Träume: / Wie HEIMelig sich's doch hier wohnt, | wie gut ist's doch daHEIM /Люксембург/,* дорожать богоданою батьківщиною (*Das teure VATERLAND, | Hat GOTTES weise Hand | Für uns erseh'n /Ліхтенштейн/*). Ключовим концептом у домені ГАРНЕ ТЕПЕРІШНЄ виступає автохтон LIEBE у своєму патріотичному амплуа – любов до батьківщини, такої як вона є тепер і тут.

Тож і ДГ Ліхтенштейну усім своїм єством ніби випромінює любов до сущого та пафос задоволення усім на світі. Його текстовий простір осяяно таким теперішнім, що постає не просто як щось надзвичайно дороге для серця, але й як щось вічне – як теперішнє, після якого зупиняється майбутнє, як деяке теперішньо-майбутнє. Вічність ГАРНОГО ТЕПЕРІШНЬОГО закарбовано уже в перших рядках гімну (*Oben am jungen RHEIN | Lehnet sich LIECHTENSTEIN An Alpenhöh'n*), де споконвічний Рейн є завжди молодим. Фіксуючи мить щастя тепер, гімн закликає зберігати цю мить і надалі в майбутньому.

Домен ГАРНЕ ТЕПЕРІШНЄ постає в чинному ДГ Австрії, що базується на концептах HEIMAT, VOLK, ÖSTERREICH, як щось безкінечно рідне, затишне, дороге. Перший розкривається через низку рідних ландшафтів: *Land der BERGE, Land am STROME, | Land der ÄCKER, Land der DOME, | Land der HÄMMER, zukunftsreich*. Другий репрезентовано як деяку незмінну цінність (*Heimat großer TÖCHTER und SÖHNE*), а третій – як власне країну (*Vielgerühmtes ÖSTERREICH*). Через всі ці «щасливі» теперішнього ДГ Австрії повертається далі до минулого (*Hat seit frühen AHNENTagen | Hoher Sendung LAST getragen*) як такому, що разом із антиконцептом LAST вигідно відтіняє це саме теперішнє та намічає світле майбутнє – нові часи: *Mutig in die NEUEN ZEITEN | Frei und gläubig sieh uns schreiten | ARBEITSfroh und HOFFNUNGSreich. | Einig lass in Jubelchören*, де панують свобода, віра, радість, праця.

2.2.3. Для старої версії ДГ ФРН (1922–1945) ціннісними стовпами ГАРНОГО ТЕПЕРІШНЬОГО був концептуальний квартет DEUTSCHE FRAUEN, | DEUTSCHE TREUE, DEUTSCHER WEIN und DEUTSCHER SANG, що мав перейти й у **ЩАСЛИВЕ МАЙБУТНЄ** (*Sollen in der Welt behalten | Ihren alten schönen Klang*). Може, й перейшли, але не в державних гімнах. Так, чинний гімн ФРН 1952 р., ретельно оминаючи і минуле, і теперішнє, безпосередньо виходить відразу на **ЩАСЛИВЕ МАЙБУТНЄ**, де мають панувати EINIGKEIT, RECHT, FREIHEIT як запорука щастю і процвітання (пор.: *Einigkeit und Recht und Freiheit | Sind des Glückes Unterpfand /ФРН/*).

Концепт GLÜCK, беручи своє начало у надрах домену **ЩАСЛИВЕ ТЕПЕРІШНЄ**, покриває своїм міцним енергетичним ореолом увесь текстовий простір НДГ. Воно асоціюється у фантазіях ліричного героя і як SONNE, що безперервно світить (*Und die SONNE schön wie nie | Über DEUTSCHLAND scheint /НДР/*), і як NEUES LEBEN, FRIEDEN, ARBEIT (*Lasst uns pflügen, lasst uns bauen, | Lernt und schafft wie nie zuvor /НДР/*), і навіть як романтичні рефлексії щастя (*frisches freudges LEBEN та freier frommer MUT*) /Студ. гімн, 1945-1952/. Концепт GLÜCK разом з

валоратививом TRAUM постають у текстовому просторі НДГ як прямий аналог і/або як абсолютний синонім ЩАСЛИВОГО МАЙБУТНЬОГО.

В інших НДГ домен ЩАСЛИВЕ МАЙБУТНЄ як прообраз щастя може набувати різних концептуальних амплуа: для ДГ Бельгії – EINIGKEIT, KÖNIG, RECHT, FREIHEIT, для ДГ ФРН – EINIGKEIT, RECHT, FREIHEIT, для ДГ Люксембурга – тільки FREIHEIT (*Die Freiheitssonne, unsre Zier*), для ДГ Австрії – мужність, свобода, віра, праця (*Mutig in die neuen Zeiten / FREI und GLÄUBIG sieh uns schreiten / ARBEITSFROH und hoffnungsreich*), а в старому ДГ – *Österreich wird EWIG stehn!*. Світле майбутнє в ДГ Австро-Угорщини – це таке майбутнє, яке бажав би собі кожен цивілізований народ (*Laß in seinem Rate Sitzen | WEISHEIT, KLUGHEIT, REDLICHKEIT; | Und mit Seiner Hoheit Blitzen | Schalten nur GERECHTIGKEIT!*). Пор. далі: *Was der Bürger FLEIß geschaffen / Schütze treu des Kaisers Kraft; | Mit des Geistes heitren Waffen | Siege KUNST und WISSENSCHAFT!* На жаль, концептів такої та подібної позитивної наснаги не містить жоден із чинних текстів сучасних НДГ.

Отже, прислів'я «Звертайся до минулого за мудрістю, а до майбутнього за надією» – не для текстів НДГ. Чинним для них є лише друга частина, бо ці тексти по-різному ставляться до часового субстрату своєї концептуальної організації. На тлі того факту, що жоден із них не містить всі три контемпоральні домени, одні з них, нехтуючи якоюсь ланкою, можуть звертатися до доменів ГАРНЕ ТЕПЕРІШНЄ і ЩАСЛИВЕ МАЙБУТНЄ (Австро-Угорщина, Люксембург, Ліхтенштейн); інші зосереджуються лише на одному – або на ГАРНОМУ ТЕПЕРІШНЬОМУ (Австрія, Швейцарія), або на ЩАСЛИВОМУ МАЙБУТНЬОМУ (Німеччина 1922, ФРН 1952, НДР, Бельгія). У своїй більшості тексти НДГ оминають своєю увагою СЛАВЕТНЕ МИНУЛЕ (ФРН 1952, Швейцарія, Люксембург, Ліхтенштейн, Австрія) або залишають окремі концептуальні сліди (НДР, ФРН, Австро-Угорщина, Бельгія), інші відмовляються від майбутнього (Австрія, Швейцарія). Окремі тексти важко піддаються своїй контемпоральній ідентифікації, постаючи як своєрідні ахронічні утворення. Значною мірою це характеризує НДГ зі специфічним жанровим субстратом – гімн-клятву (СтудГ), гімн-псалом (Швейцарія), гімн-заклинання (НДР). Тож концептуальна картина текстів НДГ зумовлюється їх зверненістю переважно до ГАРНОГО ТЕПЕРІШНЬОГО та ЩАСЛИВОГО МАЙБУТНЬОГО, де, як вони вважають, немає зла, труднощів, ворогів, а панують надія, щастя, любов.

Висновки та перспективи. Концептосистема текстів НДГ будується за чітко витриманим ієрархічним принципом. На вершині системи знаходиться метахтон **НУМНЕ**, нижче – концептивні сфери (АПЕЛЮВАННЯ і КОНТЕМПОРАЛЬНІСТЬ) і далі – підпорядковані їм ментальні домени (БОЖЕСТВЕННЕ, СИМВОЛЬНЕ, РІДНЕ, ЗАГРОЗЛИВЕ; СЛАВЕТНЕ МИНУЛЕ, ГАРНЕ ТЕПЕРІШНЄ, ЩАСЛИВЕ МАЙБУТНЄ). Замикають систему автохтони – «ріднотекстові» концепти, що під тиском жанру, домінантної ідеї та прагматичної настанови у своєму триєдиному поняттєво-образно-ціннісному втіленні, й визначають концептуальний візерунок НДГ.

До сфери концептивного апелювання належать домени БОЖЕСТВЕННЕ, РІДНЕ, СИМВОЛІЧНЕ, ЗАГРОЗЛИВЕ, які є вмістищем відповідних їх

тематичному змісту автохтонів. Концептивні домени та їх автохтонні репрезентанти з'являються у художній тканині текстів НДГ у спосіб, що його називають ешелонізацією.

У сфері концептивної контемпоральності розгортається тріада ментальних доменів СЛАВЕТНЕ МИНУЛЕ (формула опису «світ, як він був»), ГАРНЕ ТЕПЕРІШНЄ (формула опису «світ, як він є»), ЩАСЛИВЕ МАЙБУТНЄ (формула опису «світ, як він має бути»), послідовність яких корелює з усталеною віссю часу. На відміну від попередньої сфери, де автохтони міцно закріплені за певним доменом, тут вони мають статус преферентних, але не стабільно закріплених, бо можуть «кочувати» від одного домену до іншого.

Концептосистема текстового простору НДГ, відбиваючи загалом позитивний образ життєвого світу людини, містить і антицінності – антиконцепти, позиційовані переважно у домені СЛАВЕТНЕ МИНУЛЕ. Певним чином корелюючи з доменом ПОГРОЗЛИВЕ, вони мають на меті ментальне нагадування клієнтам дискурсу щодо першовитоків ГАРНОГО ТЕПЕРІШНЬОГО та ЩАСЛИВОГО МАЙБУТНЬОГО.

Червоною ниткою через увесь текстовий простір НДГ проходить концепт-ідея державності. Сама по собі держава не наділена в цих текстах якоюсь особливою цінністю, а її вербальний репрезентант (Staat) ніяк і ніде не есплікується, проте тексти НДГ знаходять широкі можливості для піднесення цієї ідеї в ментальному світі клієнтів дискурсу до рівня найвищої цінності. Головним засобом цього слугує концепт-телеонем НЕИМАТ/ВАТЕРЛАНД, що втілює духовну цінність, заради якої варто жити і не шкода вмерти.

Перспективним видається подальша розбудова заявленого об'єкта з поступовим розширенням його предметної області як у парадигмі структурного мовознавства (морфосинтаксична організація), так і когнітивно-дискурсивної (комунікативно-функційний і прагмасемантичний аспекти, тактико-стратегічний потенціал, стилістико-риторична виразність тощо). Певну цінність можуть мати тут і перекладознавчі рефлексії.

Література

1. Бондаренко? Є.В. Еволюція поняття часу в англійській мові та у дискурсі : дис. ... д. філол. наук. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. 523 с.
[Bondarenko, E.V. The evolution of the concept of time in the English language and in discourse. Diss. Dr. Philol. of science. Kharkiv: V.N. Karazin University, 2012. 523 p.]
2. Загнітко, А. П. «Класифікаційні типології концептів» [В] *Лінгвістичні студії* 21, 2010: 13–21.
[Zagnitko, A.P. «Classification typologies of concepts» [V]: *Linguistic studies* 21, 2010: 13–21.]
3. Крашевська, І.В., Приходько, А.М. «Лексико-семантичні особливості активації концептів англомовного гандбольного дискурсу» [В] *Південний архів (філологічні науки)*, №. LXXXII. Херсон: ХДУ, 2020, 101–105.
[Krashevskaya, I.V.; Prykhodko, A.M. «Lexico-semantic features of the activation of concepts in English-language handball discourse» [V] *Southern archive (philological sciences)*, No. LXXXII. Kherson: University press, 2020, 101–105].
4. Метлев, А. «Контемпоральность, или Сопротивление времени» [В] *Сучасне мистецтво*, № 6, 2009, 197–208.

- [Metlev, A. «Contemporality, or Resistance of Time» [V] *Suchasne mystetstvo*, No. 6, 2009, 197–208].
5. Мурьянов, М. Гимнография Киевской Руси. М.: Наука. 2003. 280 с.
[Muryanov, M. Hymnography of Kievan Rus. M.: Nauka. 2003. 280 p.]
 6. Приходько, А.Н. «Антиконцепт как линвокультурный феномен: партонимическое, стигматическое, эссенциальное» [В] *Когніція, комунікація, дискурс*, № 5. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012, 37–51.
[Prykhodko, A.N. «Anticoncept as a linguistic and cultural phenomenon: partonymic, stigmatic, essential» [V] *Cognition, communication, discourse*, No. 5. Kharkiv: V.N. Karazin University press, 2012, 37–51.]
 7. Приходько, А.Н. Концепты и концептосистемы. Дніпро: Біла. 2013. 307 с.
[Prykhodko, A.N. Concepts and concept systems. Dnipro: Bila. 2013. 307 p.]
 8. Риженьких, В.О. Когнітивно-функційна організація мовленнєвого жанру «державний гімн» (на матеріалі текстів англomовних країн). Кваліфікаційна робота магістра. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка». 2023. 110 с.
[Ryzhenkykh, V.O. Cognitive-functional organization of the "national anthem" speech genre (based on texts from English-speaking countries). Master's qualification work. Zaporizhzhia: NU "Zaporizhzhia Polytechnic". 2023. 110 p.]
 9. Семьонова, Н.В., Приходько, А.М. «Концептосистема ідіодискурсу Роберта Бернса» [В] *Південний архів (філологічні науки)*, № LXXXIV. Херсон: ХДУ, 2020, 91–95.
[Semenova, N.V.; Prykhodko, A.M. «Concept system of idiodiscourse of Robert Burns» [V] *Southern archive (philological sciences)*, No. LXXXIV. Kherson: University press. 2020, 91–95].
 10. Слышкин, Г.Г. Лингвокультурные компоненты прецедентных текстов. М.: Academia, 2000. 140 с.
[Slyshkin, G.G. Linguocultural components of precedent texts. M.: Academia, 2000. 140 p.]
 11. Стуліна, М.В. «Лінгвокультурні типи німецького постмодерністського дискурсу» [В] *Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*, № 897, 2010, 149–154.
[Stulina, M.V. «Linguistic and cultural types of German postmodern discourse» [V] *Visnyk Kharkivsk. national University*, No. 897, 2010, 149–154.]
 12. Devitt, A. J. Writing Genres. Southern Illinois : University Press, 2004. 264 p.
 13. Donec, P. Die GRENZE: Eine konzeptanalytische Skizze der Limologie. Würzburg: Königshausen & Neumasnn GmbH. 2014. 127 S.
 14. Kolyada, E. «The Genre System of Early Russian Hymnography: the Main Stages and Principles of Its Formation» [V] *Journal of the International Society for Orthodox Church Music* 3, Section III : Miscellanea, 2010: 295–312.
 15. Martin, J. R., Rose D. Genre relations: Mapping culture. L. : Equino. 2008. 289 p.
 16. Rottgeri, A. «Remotivierte Lieder-Revisited: Helter Skelter und die Neuinterpretationen von Nationalhymnen durch Heino und Serge Gainsbourg» [V] *Remotivierung in der Sprache: Auf der Suche nach Form und Bedeutung*. Berlin, Heidelberg: Springer, 2023, 283–299.
 17. Silaghi-Dumitrescu, R. «Trends in the texts of national anthems: A comparative study» [V] *Heliyon* 9 (8). Elsevier: Cell Press, 2023: 1–12.

Використані джерела

1. Тексти гімнів: https://uk.wikipedia.org/wiki/Категорія:Гімни_країн_Європи

Список скорочень

ДГ – державний/і гімн/и

НДГ – німецькомовний/і державний/і гімн/и

СтудГ – «Студентський» гімн (умовна назва), який виконувався у ФРН в 1945–1952 рр. за відсутності офіційного

THE CONCEPTUAL SYSTEM OF GERMAN LANGUAGE TEXTS OF THE DISCOURS GENRE "STATE ANTHEM"

Anatoliy Prykhodko

The Department of Foreign Philology and Translation, Zaporizhzhia Polytechnic National University, Ukraine.

Abstract

Background: The article is devoted to the study of the concept-system, which is inherent in the texts of the discursive genre "German national anthem" (GNA). The German-language national anthem appears in the imagination of his clients as a solemn song about the homeland. Being logically related to the cultivation of deep patriotic feelings towards the native country, GNA is a suggestive act of psychological influence on the clients of the discourse.

Purpose: clarifying the conceptual features of the textual space of the German-language national anthem.

Results: The conceptual system of GNA-texts consists of mental units of different hierarchical status. At the top of the system is the metachton HYMNE, below – two mental spheres to which the seven mental domains are subordinate. All of them are conceptually significant quantities of a high level of abstraction, which are not subject to verbalization, but are hidden in the bowels of the conceptual system. The system is crowned by their autochthonous concepts, explicitly covered by language signs. The sphere of APPEAL includes the domains DIVINE, SYMBOLIC, NATIVE, THREATENING, which are container of the autochthons corresponding to their thematic content (GOTT, FÜRST, HEIMAT, GLÜCK). It is proved that mental domains and their autochthonous representatives appear in the GNA texts in a way called echelonization. In the field of CONTEMPORARY, the triad of mental domains GLORIOUS PAST, GOOD PRESENT, HAPPY FUTURE unfolds, the sequence of which correlates with the established axis of time. Unlike the previous sphere, where autochthons are firmly attached to certain domains, here they have the status of preferred but not necessarily fixed to the domain of mentefacts, because they can "wander" from domain to domain. The conceptual system of the GNA text space generally reflects a positive image of a person's life world, but it can also contain anti-values – anti-concepts (JOCH, LEID, FEIND, UNGLÜCK). Most often, anti-concepts are positioned in the domains of MENACING and GLORIOUS PAST, where they are intended to remind clients of the discourse about the mental origins of the GOOD PRESENT and HAPPY FUTURE.

Discussion: Autochthons are actually verbalized units of the conceptual system, which are characterized by the presence of three conceptually relevant components – conceptual, figurative and valuable. Since the autochthons are brought to the surface of the textual space of the GNA, they become the bearers of that nationally specific thing that makes a concept a concept, determining the entire conceptual pattern of the GNA.

Keywords: state anthem, conceptual system, conceptual domain, conceptual sphere, autochthonous concept, appeal, contemporaneity.

Vitae

Anatoliy Prykhodko is Doctor habil. of Philological Sciences, Professor of the Department of Foreign Philology and Translation at Zaporizhzhia Polytechnic National University. His areas of research interests include functional linguistics, cognitive linguistics, comparative linguistics, categorical linguistics, concept linguistics and discourse linguistics.

Correspondence: aprykhod777@gmail.com

Надійшла до редакції 24 січня 2024 року
Рекомендована до друку 20 березня 2024 року